

Könyvtárséták a „kultúrpalotában”

A könyvtár közgyűjteményi, rekreációs és turisztikai „határátlépései” egy fővárosi példa alapján

„Az »esztétikai megkülönböztetés« [...] létrehozza a szimultaneitás valóságos térbeli belyeit: az »egyetemes könyvtárat« az irodalom területén, a múzeumot, az állandó színházat, a hangversenytermet stb.”

Gadamer

A könyvtár, a könyvtári intézményrendszer korunkban történő fogalmi újradefiniálásának tudományos, technológiai, társadalomtudományi, „filozófiai”, módszertani paradigmaváltásainak folyamatai mögött komplex társadalmi-gazdasági szükségszerűségek, technológiai fejlődési trendek, használói, szolgáltatói szemléletmódok, igények és elvárások változásai húzódnak meg. Forradalmian változtak meg az információ- és kultúraátadás, a kultúrákövetítés (könyvtári és nem könyvtári, intézményesített és informális) platformjai, modelljei. Nemcsak a kultúra elsajátításában és közvetítésének intézményes módozataiban történt paradigmaváltás, hanem a kultúra társadalmi „jelenségvilága” is radikálisan megváltozott. Manapság nemhogy kultúrát fogyasztunk, általában közösségi platformokon keresztül, de meg is oszthatunk „saját tartalmakat” a virtuális térben, ergo kultúra-előállítók, -terjesztők is lehetünk. A virtuális térben jelenlévő szövegek, könyvek, videók, kommentek, bejegyzések, blogok az egész webet egyfajta könyvtári térként, szövegek és más tartalmak „táraként” definiáltatják. A „fantasztikus könyvtár” foucault-i eszméje és gyakorlata, úgy tűnik fel, a virtuális valóság horizontján valósulhat meg. Az írók számának növekedése meghaladja az olvasókét – írja Konrád György, és

* Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer: Ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Kossuth, 1984, 79. p.

igaz ez a könyvtár „hermeneutikai” fordulata felől nézve is. **Hermeneutikai könyvtárfogalomként és fordulatként egy olyan könyvtári praxist írhatunk le, amely a könyvtári világot a könyvtár hagyományos, történetileg kialakult szolgáltatásaitól más, közösségi, rekreációs, muzeológiai, turisztikai és nem utolsó sorban virtuális dimenziókkal, terekkel is tágítja.** Éppen ezért igencsak érdekes és izgalmas téma körüljárni, hogyan változott meg a szövegeket, információkat, multimédiás tartalmakat „hagyományosan” gyűjtő és elosztó közkönyvtári funkció és feladatkör. A könyvtár fogalmi „feloldása” az információs korra nagymértékben túl- és meghaladta az intézményes kultúraátadás könyvre (könyvkölcsönzésre), egyáltalán az olvasási, „passzív befogadói” funkcióra fókuszált hagyományos világának dimenzióit, szükségleteit, feladatait. A modern kor szolgáltatásorientált közkönyvtári eszménye, amelyben a szórakozás, a szabad művelődés, az önművelés, a mindenki által elérhető kultúrára törekvés toposzai nem veszítették el fontosságukat, hanem részben „átkerült” a virtuális kultúráközvetítés, a virtuális könyvtári tér platformjaira. A kultúráközvetítés ezen új színterein zajlott le a hagyományos könyvtárhasználati kultúra de(kon)strukciója.* A modernitás létrehozta a kulturális intézményrendszer Gadamer által leírt „párhuzamosságait”; a posztmodern, információs korra azonban a kulturálódásnak, informálódásnak, a könyvtárhasználatnak teljesen új térbeli és „ontológiai” aspektusai, újfajta, szimultán kultúra- és információfogyasztási és információ-előállítási dimenziói tárultak föl. A hagyományos könyvtári alapfunkciók kiegészültek az információs kor technológiai bázisán létrejött új típusú rekreációs, közművelődési, szabadidős, szórakozási, turisztikai határterületek új típusú társadalmi szükségleteivel. Egyrészt tehát az információs kor könyvtárában a tudás, az információ, a könyvtári szöveges, audiovizuális tartalmak online elérése, sok helyütt kölcsönzése „felzárkózott” a hagyományos szolgáltatásokhoz; másrészt a könyvtári kultúráközvetítés (határterületei) az „élménytársadalom” kontextusában nyertek új értelmet. A könyvtár „határátlépései” egyrészt tehát a virtuális valóság, majd később a virtuális közösségi média platformjai (web2) által kijelölt szükségletek, funkciók és tartalmak könyvtári létrehozása, közvetíthetősége, harmonizációja, a könyvtári, közgyűjteményi szolgáltatási spektrumba építése felé történnek meg. Mindez magától értetődően azt is jelenti, hogy a könyvtár a virtuális tér felé kilépett a (virtuális közösségi) térbe. És ezzel párhuzamosan, a valóságos, fizikai könyvtári térhasználat attitűdjei is közösségi térként definiálták újra a könyvtár valóságos tereinek olvasók-használók felőli elváráshorizontját. Funkció, használat, élmény, társadalmi gyakorlat és igény, az információs korszellemmel „karöltve” komplex funkció- és jelentésváltozást implikáltak a könyvtárak felé. Nagyjából az elmúlt harminc évben a könyvtár társadalmi környezetében lezajlott gazdasági-politikai változások alaposan átformálták a könyvtárról, könyvtárhasználatról szóló diskurzust. A modern kor nem egyszerűen intézményesítette, bürokráciaalapúvá tette a kulturális allokáció társadalmi mechanizmusait, hanem egyáltalán a modernitásban merülhetett fel a kultúra, a szabadidő-rekreáció, a könyvtár, az ismeretszerzés, az önművelés tevékenységi formáinak egymást is erősítő, átfedő, összefüggő szolgáltatásrendszere. Ebben a tekintetben ma még nem belátható perspektívájú horizontot nyitott a virtuális könyvtár és egyes webes tevékenységek, a webes jelenlét funkcionálisan összefüggő, egymást kiegészítő je-

* A destrukció és a dekonstrukció fogalmának együttes, összevont használatával a könyvtárfogalom hermeneutikai és „hermeneutikán túli”, „posztmodern” konstitúcióira utalok.

lenléte. A könyvtár és használóinak jelenléte tehát részben webes természetűvé lett; ez a fejlemény azonban nemcsak a hagyományos közgyűteményi funkciókat közelíti, de további tézisek fogalmazhatók meg, láthatók be a könyvtári határátlépések tekintetében a közművelődés, szellemi rekreáció, sőt, akár a turizmus könyvtári „támogatásában”.

Nézzük meg egy fővárosi példán azt, hogyan sikerült a könyvtár térbeli, társadalmi, kulturális adottságait a könyvtári szolgáltatásspektrum kitágításával bevonni a szellemi rekreáció, a közművelődés, a múzeum(pedagógia) és a turizmus sajátos elegyébe. Ebbe a diskurzusba sajátos módon illeszthető be a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Központi Könyvtárának elmúlt húszéves fejlődési pályája. A rendszerváltozással járó társadalmi és kulturális változások következtében a könyvtár kultúráközvetítő jellege domborodott ki, amely a használói autonómiát, a kulturális szabadságot, a differenciált kulturális igényeket preferálja, így a könyvtártudomány az egydimenziós „olvasó” megjelölés helyett inkább a tágabb jelentéstartományú „használó” fogalmával operál. Közös, még ha kissé eltérő kontextusú fogalmi mezőben van a könyvtár és a múzeum a „látogató” megnevezéssel, amely mind a könyvtári, mind a múzeumi közgyűteményi jelentés felé is értelmezhető. „A »látogató« meghatározás magában foglalja a »turistát«, [...] illetve a »kirándulót« [...]”^{*} A „könyvtárlátogatás” – a turizmus és a rekreáció felől értelmezve – így lesz egy sajátos, „szinkretikus” közgyűteményi tevékenységgé. A turizmus és a múzeum szimbiózisa teljes mértékben közismert, hiszen nehezen tudunk elképzelni egy külföldi utat úgy, hogy ott valamilyen múzeumba ne mennénk el. A múzeumlátogatás az adott település múltjának vagy az egyetemes értékek közvetítőjeként szerves részét képezi az utazással egybekötött rekreáció szellemi aspektusainak. A közkönyvtárnak – mint közgyűteménynek – a turisztikai narratívában történő megjelenése ritka, így érdemes figyelemmel kísérnünk. A FSZEK Központi Könyvtárának épületegyüttese sajátos turisztikai-rekreációs lehetőségek kiaknázását teszi lehetővé a hagyományos könyvtári funkciók igénybevétele mellett.

Ennek az épületkomplexumnak a funkcionális-közgyűteményi értelmezési narratívájába eleve belelátható a sajátos könyvtári téren keresztül megvalósuló könyvtári szolgáltatások sokfélesége, differenciáltsága, komplexitása. Legújában „könyvtárséták” elnevezéssel csoportokat fogadunk speciális könyvtári „túrákra”, amelyek homlokterében a könyvtár műemléki palotaépületeinek bemutatása áll. A turizmusnak a könyvtári szabadidő-eltöltéssel és szellemi rekreációval kapcsolatos közgyűteményi közelítése izgalmas – és e tanulmány keretei között csupán érintett – kutatási terület és gyakorlat, amely új dimenzióit nyújtja a könyvtár kulturális szolgáltatásainak. A FSZEK Központi Könyvtár palotatermeinek funkcionális értelmezhetősége mind az olvasótermi adottságokat, mind a műemléki jellegből fakadó múzeumi-turisztikai lehetőségeket magában foglalja. Érdekes módon rakódnak egymásba, kerülnek kontextusba mind építészeti, mind funkcionálisan a közgyűteményi attribútumok jelentésrétegei a turizmus szellemi rekreációs aspektusai felé „kiterjesztett” szolgáltatások lehetőségeivel. A könyvtárnak a palotában elhelyezkedő tereit, olvasótermeit a „közgyűtemény a közgyűteményben” (múzeum a könyvtárban) jelentés-kontextusban foghatjuk fel, hiszen túl azon, hogy „alapértelmezésben” olvasótermi funkciót töltenek be, történeti kontextusban építészeti megoldásai az épület eredeti palota-funkciójára utalnak vissza. Ezzel egy időben érdekes fogalmi

^{*} Puczkó László–Rátz Tamara: A turizmus hatásai. Budapest, Aula Kiadó, 2011. 16. p.

metamorfózist is megfigyelhetünk a közgyűjtemény használó-fogalmának manifesztációira. Arra ugyan számos példa akad, hogy műemléki könyvtárakat turisztikai célú programokba vonnak be, azonban esetünkben másról, „többről” is szó van. Nem a gyűjtemény muzeológiai értéke, hanem maga az épület, a palota áll az érdeklődés középpontjában, és kelti fel az érdeklődést általában a könyvtár iránt is. „Élő”, működő, közkönyvtári funkciójú intézménynél ez nem tipikus jelenség. A FSZEK Központi Könyvtára így lesz egy sajátos, par excellence múzeumi látogatásra is alkalmas, szabadidős-turisztikai opcióvá.

A Központi Könyvtárra így, alapfunkcióit messze meghaladva, sajátos múzeumi-turisztikai-rekreációs pilot projektként is tekinthetünk, és ez a gyakorlat mindenképpen figyelemmel kísérendő, a turizmus mai rendszerének átalakulása, stratégiai szerepének közepette különösképpen. Lássuk, hogyan szerveződnek a közkönyvtári funkció sajátos adottságai köré a múzeumlátogatás, a rekreáció és turizmus lehetőségei!

Az, hogy a FSZEK Központi Könyvtára ilyen összefüggésben egyáltalán szóba kerülhet, a kezdetekben szerencsés véletleneknek, míg napjainkban már nagyon is tudatos tervezésnek köszönhető.

A főváros könyvtára 1904-ben kezdte meg működését a Városháza dísztermében, amelyet azonban igen hamar kinőtt. Több költözködést követően született meg az elhatározás és gyűlt össze megfelelő mennyiségű pénz egy modern, a könyvtári funkciókat maximálisan kiszolgáló új épület tervezésére és építésére. Az összegyűjtött összeg értéke azonban az első világháború és az azt követő gazdasági válság következtében jelentősen csökkent, így a városvezetés az új épület építése helyett egy már meglévő megvásárlásáról döntött. Ebben a helyzetben kapóra jött, hogy a Wenckheim-család – Magyarországon akkoriban az egyik leggazdagabb nemesi család – az általa csak ritkán használt pesti palotája eladása mellett döntött. 1927-ben az adás-vétel lezajlott, és a négyéves átépítést követően 1931-től működik a Wenckheim-palotában a Központi Könyvtár.

Jóllehet a Wenckheim-palota – tereit tekintve – valóban jóval tágasabb volt a korábban a könyvtár rendelkezésére bocsátott épületeknél, de mert nem könyvtári célra épült, és éppen mert a könyvtárrá alakítás során igyekeztek minél többet megőrizni a dísztermek eredeti szépségéből, vagyis a könyvtárat igazították a palota miliójéhez, nem pedig fordítva, ezért ez a helyszín is csakhamar szűkössé vált. S itt lép be a második szerencsés véletlen: amikor a Wenckheim-család a XIX. század végén megépíttette a palotáját itt, a pesti Palotanegyed bejáratában, már csak úgy tudtak építkezni, hogy a palotának rá kellett épülnie két, már meglévő épületre: a Reviczky utcai Berczik-palotára és a Baross utcában álló, Ybl Miklós által tervezett bérházra. 1949-ben a Központi Lakáshivatal kiutalta a könyvtárnak a Reviczky utcai épületet (amelyet azonban az csak 1986-tól vehetett ténylegesen birtokába, tekintettel az egészen addig ott működő középiskolai kollégiumra), majd 1965-ben a könyvtár birtokába került a Baross utcai épület is. 1972-ben vetette fel először a könyvtár akkori főigazgatója, hogy bővítsék a könyvtárat a két szomszédos épülettel, amely ötletet azonban a városatyák akkor – és még évek múlva is – elvetettek, ismét visszatérve az új épület építésének tervéhez. 1995-ben a Fővárosi Közgyűlés határozata a könyvtár kezelésébe adta a Wenckheim-palota szomszédságában álló, Ybl Miklós által tervezett Pálffy-palotát a könyvtár Zenei Gyűjteményének elhelyezése céljából. 1996-ban újabb fejlesztés eredményeként a Szörény utcában felépült a könyvtár szolgáltatóháza, számos kiszolgáló egység oda tudott költözni a főépületből, ezáltal ott több teret is fel-szabadítva más funkcióknak.

Ekkor került ismét napirendre a három meglévő épület hasznosítását célzó fejlesztési terv: 1997-ben döntött úgy a Fővárosi Közgyűlés, hogy a Központi Könyvtár a régi helyén marad a meglévő épületek teljes átalakításával. Így már nagyon is tudatos tervezési-szervezési folyamat eredményeként valósult meg 1998 és 2001 között az a felújítás-átépítés-kibővítés, amelynek eredményeképpen a FSZEK Központi Könyvtára ma Magyarország legnagyobb közművelődési könyvtára a maga 11.300 – illetve ha a szomszédos Pálffy palotát is ide számítjuk – közel 15.000 négyzetméteres területével. Amikor 2001-ben a FSZEK Központi Könyvtár teljes egészében, immár a felújított Wenckheim-palotával együtt megnyitotta kapuit, természetes érdeklődés mutatkozott a modern és a XIX. század végi építészetet elegánsan ötvöző épületegyüttes iránt, különösen azután, hogy műemléképület restaurációja és új funkcióba adaptálása címén a könyvtár 2002-ben elnyerte az Europa Nostra-díjat, ami a nemzetközi figyelmet is felkeltette: több útikönyv ajánlja a könyvtár turisztikai célú megtekintését.

Amiben a Központi Könyvtár valóban kuriózumnak számít több más műemléki könyvtárral szemben, hogy itt egy élő, lüktető, mindenki számára nyitott és nyilvános könyvtári funkciót szolgál a neobarokk környezet: nem sok helyen teheti meg a látogató, hogy carrarai márványból készült kandalló mellett kényelmesen, fotelbe süllyedve böngéssze akár órákon át a napi sajtót, olvassa kedvenc regényét, vagy éppen az őt érdeklő szakirodalmat. Ezt annál is inkább teheti, mert a könyvtár a korábbi, inkább tudományos-kutató jellegű könyvtárból valóban modern közművelődési, nemhogy könyvtárrá, de intézménnyé alakult, hiszen hagyományos könyvtári feladatai mellett egyre több művelődési (irodalmi, zenei és gyerek-) programnak adott és ad helyet; valamint többek között kiváló elhelyezkedésének köszönhetően – négy egyetem található a közvetlen közelében gyalogos távolságra, és további hátróból tömegközlekedési eszközökkel könnyen megközelíthető – a főiskolás-egyetemista hallgatók kedvelt találkozóhelyévé vált.

A Központi Könyvtárban 2001 óta létező gyerekkönyvtárba már a kezdetektől előre bejelentkezve, egyeztetett tematikára érkeztek a 3-12 éves korú gyerekcsoportok, az ennél idősebb korosztályok számára azonban sokáig nem alakult ki szervezett gyakorlat a könyvtárbemutatókra. Pedagógusoktól, különböző turistacsoportok szervezőitől érkeztek megkeresések a könyvtár titkárságára, hogy szeretnék az épületet bejárni, megismerni. A fokozódó érdeklődést érzékelve a könyvtár Budapest Gyűjteményének vezetője, Sándor Tibor és a Tájékoztatói osztály akkori vezetője, Téchy Tünde együttműködésével készült egy „forgatókönyv” ezekre a bemutatókra. Ennek keretében az épület történetéről, valamint a könyvtár állományáról, szolgáltatásairól és használatára vonatkozó legfontosabb adatokról tájékoztatták a csoportok vezetői az érdeklődőket.

Az igazi „határátlépést” – könyvtári és múzeumi bemutató – azonban a Kulturális Örökség Napokhoz való csatlakozás és a 2009-ben a Magyar Turizmus Rt. által meghirdetett „Kulturális Turizmus Év”-hez kapcsolódóan az Oktatási és Kulturális Minisztérium által „Nagy KUL-TÚRA” címmel kiírt pályázaton való részvétel hozta el. A Kulturális Örökség Napok keretében tartott vezetésekre érkezett látogatók túlnyomó többségét ugyanis inkább az építészeti-művészettörténeti szépségek érdekelték volna, és kevésbé a könyvtár, a „Nagy KUL-TÚRA” során ideérkező osztályoknak pedig az addigi vezetésektől merőben eltérő tartalmat és struktúrát kellett kidolgoznunk mind a palotavezetésekre, mind a könyvtárhasználat megismertetésére, gyakoroltatására. A csoportvezetések szempontjából ennek a nyertes pályázatnak külön hozadéka volt, hogy az egyszerre, nagy

létszámmal érkező osztályok fogadásának kötelezettsége miatt rákényszerültünk arra, hogy a sikeres együttes munka érdekében kidolgozzuk a csoportok megbontásának lehetőségét. Így egy időben, de egymás zavarása nélkül tudtunk egyszerre két, kezelhető létszámú társasággal dolgozni. Ennek a bontott csoportos módszernek a vezetésekben azóta is történő folyamatos alkalmazása ugrásszerű minőségi változást hozott, hiszen sokkal interaktívabb lehet egy könyvtár- vagy épületbemutató úgy, hogy egy kollégának egyszerre maximum 25 emberrel kell foglalkoznia (korábban nem volt ritka a harminc fő feletti csoportlétszám).

Mára megalakult egy olyan csoport a könyvtáron belül, amelynek tagjai mindennapi könyvtári feladataikon túl kifejezetten a könyvtárvezetésekre „szakosodtak”. Közvetlen e-mailes – csoportvezetes@fszek.hu, illetve nem magyar anyanyelvűeknek touristinfo@fszek.hu – kapcsolatfelvételi lehetőséget alakítottunk ki annak érdekében, hogy tartalmukat és időtartamukat tekintve minél inkább a látogatók igényeihez tudjuk igazítani a bemutatókat. Egyéni érdeklődőknek hoztuk létre 2015 márciusától minden hónap második szombatján a „Könyvtár a palotában – palota a könyvtárban” elnevezésű történeti-művészettörténeti sétáinkat a Wenckheim- és Pálffy-palotákban. Ezzel, ha akaratlanul is, de becsatlakoztunk a turizmus egyik viszonylag új, de már divatos irányzatába, a tematikus városi séták sorába. Kezdetről fogva váratlanul – de örömtelien – nagy érdeklődés mutatkozik e programunk iránt; már hónapokkal előre betelnek a csoportlétszámok, és nem ritka az sem, hogy valaki visszatérőként, többszörre jelentkezik.

Ebből a határátlépésből a könyvtár is jelentősen profitál, hiszen a gyönyörű épített környezetet szakszerűen és élményszerűen bemutató vezetés sokakat vonz, akiknek adott esetben a könyvtárat, a könyvtári szolgáltatásokat is vonzóvá tudjuk tenni, fel tudjuk hívni a figyelmet programjainkra, illetve alkalmunk nyílik az esetleg kevésbé ismert szolgáltatásaink iránti igény felkeltésére is, a korábban kissé talán háttérbe szorult lehetőségek szélesebb propagálására. Ilyen például, hogy mára a napi gyakorlat szintjén bevontuk a vezetett séták programjába a Zenei Gyűjteményünket is, amelynek épülete – ugyancsak műemléki jellege ellenére – többnyire kimaradt a bemutatókból, csak megemlítve szerepelt. Fel szoktuk hívni a figyelmet a szombati rendszeres gyerekkönyvtári programokra, a diákoknak szóló drámapedagógiai és interaktív zenei foglalkozásokra, a felnőtteknek tartott rendszeres csütörtöki biblioterápiára, amelyek így szintén nagyobb nyilvánosságot kapnak.

Mindez persze többleterőforrásokat igényelt és igényel a Tájékoztató szolgálattól, hiszen egy-egy csoporthoz nem ritkán két könyvtáros kísérőt kellett és kell adnunk. A pluszmunka bőven kifizetődik a látogatók elégedettségében, ugyanakkor a csoportok számának, valamint a csoportvezetésekből származó bevételeknek a hatványozott növekedése vissza is igazolja ez irányú erőfeszítéseinket: 2013-ban 65 csoportot (összesen 1696 főt) fogadtunk a Központi Könyvtárban, ugyanez a szám 2015-ben 217 csoport (3276 fő) volt, míg az ebből származó bevételeink – változatlan csoportvezetési árak mellett – közel hússzorosukra növekedtek.

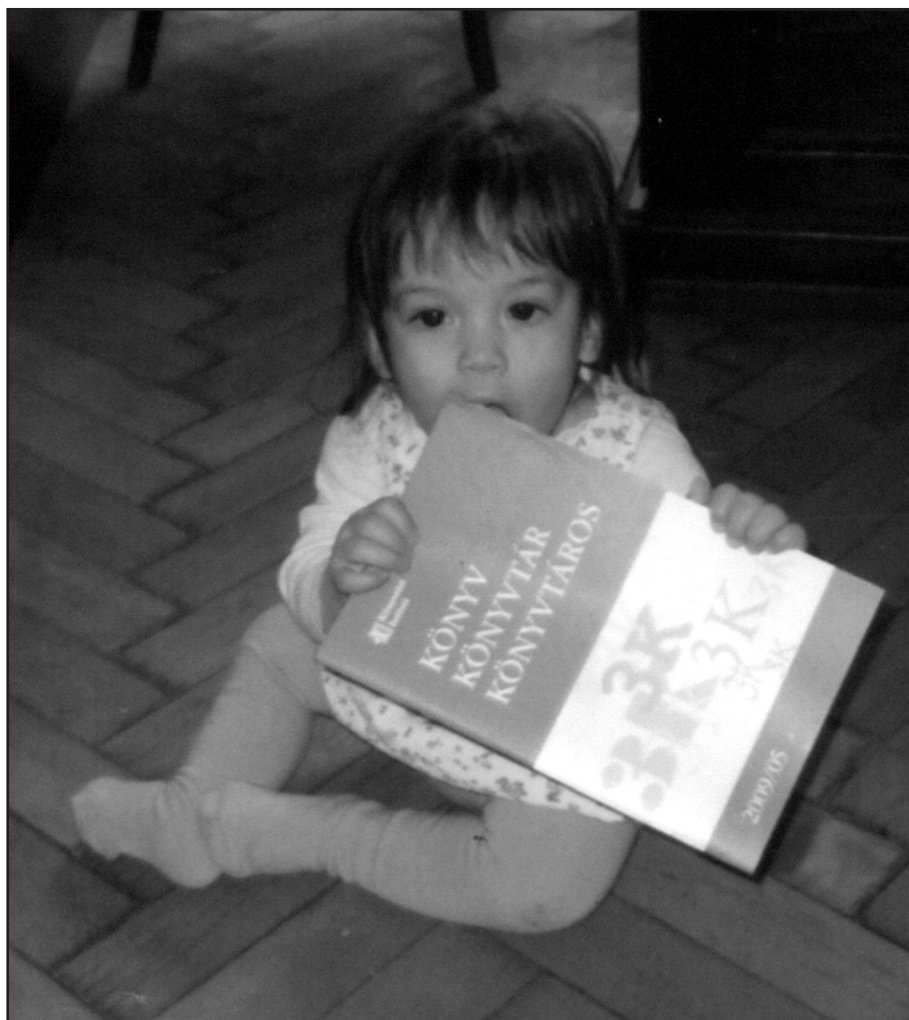
Elmondható tehát, hogy határátlépésünk jelentősen hozzájárult és hozzájárul ismertségünk, presztízsünk növekedéséhez, szolgáltatásaink újabb, szélesebb körben való megismertetéséhez. És mivel „múzeumi” sétáink résztvevőinek túlnyomó többsége budapesti lakos, mindig ott van annak a lehetősége is, hogy ezáltal újabb lehetséges olvasókat vonzunk be a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárába, amely egyike

Guillaume de Laubier *A világ legszebb könyvtárai* című könyvében szereplő 24 könyvtárnak. És ezzel az adottságunkkal nemcsak élnünk lehet, de kötelességünk is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története I-II. Budapest, FSZEK, 2004-2008.

Barki Katalin – Kovács Katalin – Simonné Hittaller Rita: Nagy KUL-TÚRA avagy KUL-Túra Élmény. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 7. sz. 15-22. p.

Horváth Pál felvétele